

სამაგისტრო პროგრამის დასახელება: ეთნოლოგია

მისანიჭებელი აკადემიური ხარისხი ეთნოლოგიის მაგისტრი / MA in Ethnology

სამაგისტრო პროგრამის ხელმძღვანელი: ასოცირებული პროფესორი როლანდ თოფჩიშვილი

პროგრამის ანალოგი:

- The University of Edinburgh, <http://www.ed.ac.uk>
- The University of Denver, <http://www.du.edu>
- Goettingen University, <http://kaee.uni-goettingen.de>

სამაგისტრო პროგრამის საკვალიფიკაციო დახასიათება

ეთნოლოგია ესაა მეცნიერება ხალხებისა და მათი ეთნიკური მახასიათებლების შესახებ. ეთნოლოგიურ მეცნიერებასაც თავისი კვლევის საგანი აქვს. ეთნოლოგიის საგანი და კვლევის არე მუდმივად ფართოვდებოდა. ამით ის მეცნიერების სხვა დარგებისაგან ერთგვარად განსხვავდება. ეთნოლოგია სხვა მეცნიერებებისაგან იმითაც განსხვავდება, რომ მას შეხების წერტილები აქვს სხვა მეცნიერებებთან. ეთნოლოგიისა და სხვა მომიჯნავე დარგების გადაჯაჭვით, შერწყმით არაერთი მიმართულება გაჩნდა ეთნოლოგიაში. მიუხედავად ამისა, ეთნოლოგიის წარმოქმნიდან დღემდე მისი კვლევის უპირველეს თემას ეთნოსი, ეთნიკური კულტურა და ეთნოსთაშორის ურთიერთობები წარმოადგენს. ეთნოლოგიას, როგორც მეცნიერებას, კიდევ ერთი თავისებურება ახასიათებს. გარდა ეთნოლოგიისა, ის სხვადასხვა სახელწოდებებით არის ცნობილი. სულ ცოტა ხნის წინ ის საქართველოში **ეთნოგრაფიის** სახელწოდებას ატარებდა. დასავლეთში მას **კულტურულ ანთროპოლოგიას**, **სოციალურ ანთროპოლოგიას** უწოდებენ. ამავე დროს ის სხვადასხვა მიმართულებითაც განვითარდა. ზოგან აქცენტი მის საისტორიო მიმართულებაზე გამახვილდა, ზოგან – სოციოლოგიურ, ფილოსოფიურ და კულტუროლოგიურ მიმართულებებზე. ერთ შემთხვევაში თუ წინ ეთნოსების (ხალხების) კვლევამ წამოიწია, მეორე შემთხვევაში მისთვის ამოსავალი ადამიანი და ადამიანთა ერთობა (სოციუმი) იყო.

ეთნოლოგთა ინტერესის სფეროში ყველა ხალხი (ეთნოსი) შედის. მას ხალხები აინტერესებს, როგორც კულტურების შემქნელი ერთობები, რომელთა კულტურაც თაობიდან თაობას ტრადიციით გადაეცემოდა და რომელსაც სხვადასხვა თაობები შემოქმედებითად ამდიდრებდნენ და ავითარებდნენ. XIX საუკუნის დასაწყისიდან ეთნოლოგიის კვლევის საგანი გახდა ეთნოსთა შორის ურთიერთობები. ეს ურთიერთობები ეთნოსთა წარმოქმნის დღიდან მუდმივად არსებობდა და ამდენად, ეთნოლოგიას სხვადასხვა ხალხების ურთიერთქმედება, ურთიერთობა (მშვიდობიანი თუ მტრული), ამ ხალხების კულტურათა ურთიერთშეღწევა აინტერესებს როგორც ისტორიის სიღრმეში, ისე თანამედროვეობაში. ეთნოლოგიის კვლევის სფეროში ეთნოსთა ისტორიულად არსებული ფორმებიც შედის. თანამედროვე გაგებით ეთნოლოგია სწავლობს არა მხოლოდ ეთნოსების წარმოშობას, მათ ძირითად თავისებურებებსა და მახასიათებლებს, ეთნიკური პროცესებით განპირობებულ ეთნოსთა ურთიერთობებსა და მათ ცვლილებებს, არამედ ეთნოსოციალურ (ნაციონალურ), ეთნოპოლიტიკურ, ეთნოფსიქოლოგიურ, ეთნოლინგვისტურ და საზოგადოებრივი სფეროს ეთნონაციონალურ ურთიერთობებსა და სხვა პროცესებს. თავდაპირველად კი ეთნოლოგიის კვლევის სფერო მხოლოდ ხალხური კულტურის

შესწავლა, ამა თუ იმ ხალხის სოციალურ ურთიერთობათა კვლევა იყო. დღეისათვის ეთნოლოგიური მეცნიერება ცოდნის საკმაოდ რთულ და განტოტებულ სისტემას წარმოადგენს. ეთნოლოგიური მეცნიერების დიფერენციაციის ეს პროცესი ჯერაც არ არის დასრულებული და როგორც ფიქრობენ, უახლოეს მომავალში ახალი მიმართულებების წარმოქმნაც არ იქნება მოულოდნელი. როგორც ზემოთაც აღინიშნა, სწორედ ეს გარემოება და სხვადასხვა მეთოდოლოგიური მიდგომები აბრკოლებს და ხელს უშლის ეთნოლოგიის საყოველთაოდ მიღებული განსაზღვრების ფორმულირებას.

ამრიგად, **ეთნოლოგიის ობიექტს წარმოადგენენ ეთნოსები – ხალხები და ეთნოლოგია** **შეისწავლის:** ეთნოსების წარმოქმნას (ეთნოგენეზს); ეთნოსების ისტორიულ ევოლუციას (ეთნიკურ ისტორიას); ეთნოსების თანამედროვე ცხოვრებას; მომავალში ეთნოსთა განვითარების შესაძლო გზებს. ამრიგად, ეთნოლოგიური მეცნიერება შეისწავლის ეთნოსთა ცხოვრების სხვადასხვაგვარ, მრავალფეროვან ასპექტებს, ტრადიციულ (ეთნიკურ) კულტურას, მათ შორის ადამიანთა მიერ ეთნიკური თვითშეგნებისა და ეთნიკური მიკუთვნებულობის შეცვლას. თანამედროვე ეთნოლოგიის საგნობრივი ველი (არე) საკმაოდ ფართოა და მისი სხვადასხვა მიმართულებები გადაეკვეთება მონათესავე, ახლოს მდგომ მეცნიერებებს. ეს განსაკუთრებით ითქმის ისეთ მეცნიერებებზე, როგორებიცაა ისტორია, ეთნოგრაფია, კულტუროლოგია, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია, ანთროპოლოგია, პოლიტოლოგია.

ზემოთქმულიდან აშკარაა, რომ ეთნოლოგიური კვლევის ქრონოლოგიური ჩარჩო უაღრესად ფართოა. მისი ინტერესების სფეროში შედის როგორც წარსული (პირველყოფილი საზოგადოების ისტორია), ისე თანამედროვეობა. ვრცელი ქრონოლოგიური ჩარჩოსა და იმის გამო, რომ ეთნოლოგიას უშუალო კავშირი აქვს თანამედროვე პროცესებთან (სწავლობს ეთნოსთაშორის ურთიერთობებს, ეთნიკურ კონფლიქტებს, ნაციონალურ-კულტურული მშენებლობის საკითხებს, გამოიმუშავებს ნაციონალური პოლიტიკის კონცეფციებს), მეცნიერების ამ დარგს შემეცნებით და თეორიულ მნიშვნელობასთან ერთად დიდი პრაქტიკული და გამოყენებითი მნიშვნელობაც გააჩნია.

ეთნოლოგიას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას, მნიშვნელოვანი ფუნქციები გააჩნია, რომელთა შორის უნდა აღინიშნოს: თეორიულ-შემეცნებითი, პრაქტიკულ-გამოყენებითი, კულტურულ-აღმზრდელობითი, პროგნოსტიკული. ეთნოლოგიას პრაქტიკულ-გამოყენებითი ფუნქცია ნამდვილად გააჩნია. მიღებული კვლევის შედეგებს ძალიან ხშირად მმართველობით, მარეგულირებელ საქმიანობაში გამოიყენებენ. თეორიული კვლევა-ძიება მხოლოდ მაშინ იძენს პრაქტიკულ მნიშვნელობას, როდესაც ის გამოყენებული იქნება ნაციონალური პოლიტიკის შემუშავებისას, მმართველობითი საქმიანობის კორექტირებისას. ამასთან ერთად პრაქტიკული რეკომენდაციები შეიძლება ეხებოდეს საქმიანობის, მოქმედების პერსპექტიულ მიმართულებებს, ანდა შეიძლება მისი დანიშნულება მომავალი პერსპექტივის კონკრეტული ცვლილებებისათვის იყოს განკუთვნილი. ეთნოლოგიის პრაქტიკულ-გამოყენებითი ფუნქცია იმაშიც მდგომარეობს, რომ ეთნოლოგია, როგორც ცნობილია, ადამიანთა მოღვაწეობის მრავალ სფეროს შეისწავლის. ამ სფეროში კი ადამიანს და ადამიანთა დიდსა თუ პატარა ჯგუფს არაერთი პოზიტიური ცოდნა დაუგროვდა, ეთნოსებმა და ეთნიკურმა ჯგუფებმა თანამედროვეობისათვის მისაღები ეთნიკური ტრადიციები შექმნეს, რომელთა

გაცოცხლებას და აღორძინებას მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს. ბევრი ეთნოლოგიური რეალიის გაცოცხლება შეიძლება ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარებასთანაც იყოს დაკავშირებული. ეთნოლოგიის კულტურულ-აღმზრდელობითი ფუნქცია ადამიანებს ეხმარება გაერკვნენ ეთნიკურობის რთულ მოვლენებში, ეთნიკური თავისებურებებისა და მსოფლიოს საზოგადოების მრავალგვარობის რთულ მოვლენებში. ეთნოლოგია ფაქტობრივად გასაღებს წარმოადგენს ადამიანის ეთნიკური ქცევის სწორად გასაგებად, საერთოდ, მთლიანად ეთნოსისა და საზოგადოების ცხოველქმედების აღნიშვნა. ამ თვალსაზრისით ეთნოსთა შორის ურთიერთობის კულტურის ფორმირებაში ეთნოლოგიის როლი შეუფასებელია. ეთნოლოგიას თანამედროვეობის სასახურში აყენებს მისი კიდევ ერთი ფუნქცია. ესაა პროგნოსტიკული ფუნქცია. ეთნოლოგიური გამოკვლევების ღირებულება არ განისაზღვრება მხოლოდ იმით, რამდენად ადეკვატურად ასახავს ამა თუ იმ ტენდენციასა და პროცესს, არამედ მხოლოდ იმით, გვამღევს თუ არა მეცნიერულად დასაბუთებულ პროგნოზებს. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ეთნოსთა შორის ურთიერთობებში, კონფლიქტებში დღეს მიღებული გადაწყვეტილებების შედეგების წინასწარი განსაზღვრა. საერთოდ, პროგნოსტიკული ფუნქცია მიმართულია ახლო და შორეულ მომავალში კონკრეტული ქვეყნის ეთნიკური და ეთნოსთაშორისი ურთიერთობების პერსპექტივების განსასაზღვრად.

არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის, რომ პოლიეთნიკური საქართველოს ბოლოდროინდელი ბევრი პრობლემა, მათ შორის ეთნიკური კონფლიქტების სახელით ცნობილი დაპირისპირებები, არის ეთნოლოგიური ცოდნის დაბალი დონის შედეგი. ცხოვრებამ დიდი ხანია დაადასტურა, რომ თანამედროვე პირობებში არ შეიძლება ეთნონაციონალური პროცესების მართვა ხელის შეხებით, რომელიც ცოდნის გარეშე მხოლოდ ემპირიულ მონაცემებს ეყრდნობა. ამავე დროს არ განისაზღვრება ეთნოკულტურული კონტაქტებისა და ეთნოსთა შორის კომუნიკაციების სხვადასხვა ტიპის ცოდნა შესაძლებლობას გვამღევს ავხსნათ თანამედროვე ეთნიკური პროცესების მექანიზმები. ნათელია, რომ ეთნოლოგია სერიოზულ და სისტემატურ მოპყრობასა და შესწავლას მოითხოვს. მხოლოდ ასეთი მიდგომით შეიძლება ავხსნათ ეთნიკური ისტორიისა და თანამედროვე მსოფლიოს ბევრი "საიდუმლო".

ამდენად, ეთნოლოგიის სამაგისტრო პროგრამას დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მხოლოდ ქართული და საერთოდ ხალხთა ეთნიკური კულტურის შესასწავლად, არამედ ქვეყნის თანამედროვე და მომავალი პრობლემების დარეგულირების საკითხისათვის, საქართველოში ხალხთა ჰარმონიული თანაცხოვრებისათვის.

ა) პროგრამის მიზანი: სამაგისტრო პროგრამის მიზანია მოამზადოს თანამედროვე ეთნოლოგიური მეთოდების, თეორიებისა და პრაქტიკული ცოდნის მქონე სპეციალისტები, რომელთაც შეეძლებათ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანონ თანამედროვე ქართული სახელმწიფოს შენებაში პრაქტიკული კვლევების განხორციელების, ისტორიული ფაქტების რეკონსტრუქციის, მოვლენების პროგნოზირება-მართვის უნარისა და რეკომენდაციების შემუშავების გზით. ეთნოლოგიური დისციპლინების მიზანი სავსე მონაცემების საფუძველზე, ერთი მხრივ, ხალხების ეთნოგენეზისა და კულტურულ-ისტორიული კავშირების, მეორე მხრივ, მსოფლიოს ხალხთა სოციო-კულტურული განსხვავებულობის რელატივისტური შესწავლაა. თანამედროვეობის მოთხოვნებმა დამატებითი კორექტივები შეიტანა, როგორც დისციპლინების მეთოდოლოგია და

მეთოდოლოგიაში, ასევე განსახილველი პრობლემებისა და საკითხების ნუსხაში. ეთნოლოგიურ კვლევებს, ეთნოგრაფიული რეალიებისა და მოვლენების ახსნის საფუძველზე შემუშავებულ რეკომენდაციებს სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობა ენიჭება. ეთნოლოგების მომზადებას პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს თანამედროვე ქართული სახელმწიფოსთვის, რადგან დღეისთვის და მომავალშიც ქართული სახელმწიფოსა და პოლიტიკის განსაკუთრებული ყურადღების ობიექტი უნდა იყოს რეგიონში ისტორიული და მიმდინარე ეთნო-კულტურული პროცესები. ეთნოლოგიური კვლევის აქტუალობა ქართული სახელმწიფოს გეოპოლიტიკური მდგომარეობისა და სახელმწიფოებრივი მშენებლობის დღევანდელი საჭიროებებიდანაც გამომდინარეობს. საქართველოს გაუმწიფებლობა სახელმწიფოებრიობის განმტკიცება და განვითარება თუ არ ეყოლება სპეციალისტები, რომლებიც სათანადო ეთნოლოგიური ცოდნის საფუძველზე შეძლებენ პროგნოზირებადი გახადონ საქართველოსა და მის მიმდებარე რეგიონებში მიმდინარე ინტერეთნიკური პროცესები.

ბ) სწავლების შედეგი: პროგრამის განხორციელების შედეგი იქნება კვალიფიციური სპეციალისტების მომზადება ეთნოლოგიის დარგში. მათ ექნებათ უნარი განავითარონ ორიგინალური საკვლევი ჰიპოთეზა, იმუშაონ ინტერდისციპლინარული მიდგომებით და მოახდინონ ცოდნის ინტეგრირება. პროგრამის კურსდამთავრებულები შეძლებენ დამოუკიდებელი კვლევები აწარმოონ საზოგადოების ეთნო-კულტურული სხეულის შესასწავლად. სწავლის დასრულებისათვის მაგისტრებს ექნებათ თეორიული ცოდნა კავკასიის ხალხთა და საქართველოს ეთნოლოგიაში, რომელიც შეჯერებული იქნება პრაქტიკულ უნართან დაგეგმონ და აწარმოონ ეთნოლოგიური კვლევები, მოახდინონ შეკრებილი მასალის ანალიზი და სინთეზი, მოამზადონ და საჯაროდ წარადგინონ სამეცნიერო ნაშრომი. მაგისტრანტებს გამოუმუშავდებათ ინდივიდუალური, ჯგუფური და ჯგუფთან მუშაობის უნარი. ტრანსფერული უნარებიდან გამოუმუშავდებათ, აგრეთვე ახალ სიტუაციაში ადაპტირების, მოპოვებული მასალისა და ინფორმაციის კრიტიკული ანალიზის უნარი და ეთნიკური პრობლემებისადმი ცნობიერი დამოკიდებულება.

გ) დასაქმების სფერო: პროგრამის დასრულების შემდეგ ახალგაზრდები შეძლებენ საქმიანობა გააგრძელონ სამეცნიერო-კვლევითი და სასწავლო დაწესებულებებში; მუზეუმებში, ეთნოლოგიური პროფილის დაწესებულება-ორგანიზაციებში, სახელმწიფო და არასამთავრობო სტრუქტურებში.

სამაგისტრო პროგრამაზე მიღების წინაპირობები:

- ბაკალავრის (ან მასთან გათანაბრებული – დიპლომირებული სპეციალისტის) ხარისხი ჰუმანიტარულ ან სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში; ერთიანი სამაგისტრო წერითი გამოცდა სპეციალობაში (ეთნოლოგიაში); ერთ-ერთი ევროპული ენის ცოდნა (დონე B1 _ მისაღები გამოცდა ენაში სავალდებულო არ არის).
- სამაგისტრო პროგრამაზე ჩაბარების მსურველს დამთავრებული უნდა ჰქონდეს უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა და სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებათა ფაკულტეტების ბაკალავრიატი.
- პროგრამაზე დაშვება შესაძლებელია მხოლოდ ერთიანი სამაგისტრო გამოცდის ჩაბარების შემთხვევაში.

მისაღები გამოცდის პირობები: წერიტი გამოცდა ეთნოლოგიაში (ზოგადი ეთნოლოგია, საქართველოს ეთნოლოგია, კავკასიის ეთნოლოგია). საგამოცდო ბილეთში შეტანილი უნდა იქნეს სამი საკითხი. კანდიდატს მოეთხოვება თითოეულ მათგანზე დაწეროს დაახლოებით 1500 სიტყვანი (1,5_2 გვერდი), ესე, არგუმენტირებული ნარკვევი.

* შეფასების სისტემა: ქულათა სისტემა _ მაქსიმუმ 100 ქულა. პირველი საკითხი _ 40%, მეორე საკითხი _ 30%, მესამე საკითხი _ 30%.
დადებითი შეფასების მინიმალური ზღვარია 51 ქულა.

სამაგისტრო პროგრამის სტრუქტურა

№	სასწავლო კურსის დასახელება	სასწავლო კურსის სტატუსი: სავალდებულო, არჩევითი	კრედიტების საერთო რაოდენობა
1.	თეორიული ეთნოლოგია	სავალდებულო	5
2.	სოციალური და კულტურული ანთროპოლოგია	სავალდებულო	5
3.	საველე ეთნოლოგიური კვლევის მეთოდები	სავალდებულო	5
4.	ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურა	სავალდებულო	5
5.	ქართველი ხალხის ტრადიციული სამეურნეო ყოფა	სავალდებულო	5
6.	ქართველთა ტრადიციული სულიერი კულტურა	სავალდებულო	5
7.	ქართველთა ტრადიციული სოციალური ურთიერთობები	სავალდებულო	5
8.	კავკასიის ხალხთა ეთნიკური ისტორია	არჩევითი	5
9.	ვიზუალური და გამოყენებითი ეთნოლოგიის საფუძვლები	არჩევითი	5
10.	თბილისის ტრადიციული ყოფა და კულტურა მე-19 საუკუნეში	არჩევითი	5
11.	ეთნოგრაფიული მუზეუმთმცოდნეობა	არჩევითი	5
12.	ქორწინება და ოჯახი შუა საუკუნეების ევროპასა და საქართველოში	არჩევითი	5
13.	ქართული ხალხური დღესასწაულები	არჩევითი	5
14.	ქართველთა ჩვეულებითი სამართალი (იურიდიული ანთროპოლოგია)	არჩევითი	5

15.	ქართული ეთნოლოგიის ისტორია	არჩევითი	5
16.	ფიზიკური (ბიოლოგიური ანთროპოლოგია)	არჩევითი	5
17.	ქართული საწესჩვეულებო პოეზია და რიტუალი	არჩევითი	5
18.	აფხაზთა და ოსთა ტრადიციული კულტურა	არჩევითი	5
19.	რელიგია, საზოგადოება და იდენტურობა ისტორიულ და თანამდროვე საქართველოში	არჩევითი	5
20.	მუსიკალური ეთნოლოგიის პრობლემები	არჩევითი	5
21.	საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები	არჩევითი	5
22.	საველე პრაქტიკა	სავალდებულო	5
	სამაგისტრო ნაშრომი	სავალდებულო	30
	სულ		120

საგამოცდო ბილეთის სტრუქტურა და შეფასება ქულებში

გამოცდის ფორმატი: წერიტი გამოცდა. შეფასების სისტემა: შეფასება მიმდინარეობს ქულათა სისტემით. მაქსიმალური შეფასება შეადგენს 100 ქულას (100%)

შეფასებისას გათვალისწინებული იქნება:

- მსჯელობის თანამიმდევრულობა და ლოგიკურობა
- ინფორმაციის ფლობისა და ანალიზის უნარი
- დასკვნების დასაბუთების ხარისხი

საგამოცდო საკითხები:

1. ეთნოლოგიის საგანი (მეცნიერება ხალხებისა და ეთნიკური კულტურის შესახებ).
2. ეთნოლოგიის კვლევის მეთოდები.
3. ეთნოსთა კლასიფიკაციის პრინციპები.
4. ეთნოსი და ეთნონი.
5. ერის შესახებ. ერი და სახელმწიფოებრიობა.
6. მსოფლიოს ხალხთა ეთნოლინგვისტური კლასიფიკაცია.
7. რელიგია და ხალხები.
8. ადამიანთა რასები.
- 9 კავკასიის ხალხთა ეთნოლინგვისტური კლასიფიკაცია.

10. ეთნიკური სიტუაციის დინამიკა ისტორიულ და თანამედროვე კავკასიაში.
11. ადიღური მოდემის ხალხები.
12. კავკასიის თურქულენოვანი ხალხები.
13. ვაინახური მოდემის ხალხები.
14. ოსები საქართველოში.
15. ქართველთა განსახლების არეალი.
16. ქართველთა აღმნიშვნელი სახელწოდებები.
17. ქართველთა სარწმუნოება და რელიგიურ-კონფესიური ჯგუფები.
18. ქართველთა ეთნოგენეზი.
19. ქართველთა ეთნიკური ისტორია.
20. სამეგრელოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე.
21. სვანეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე.
22. დვალეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარე.
23. ფშავისა და ხევსურეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები.
24. შავშეთისა კლარჯეთის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები.
25. ქართველთა სამიწათმოქმედო ყოფა: მემინდვრობა.
26. ქართველთა მევენახეობა და მეღვინეობა.
27. ქართველთა ტრადიციული დასახლების ფორმები და საცხოვრებელი სახლები.
28. ქართული საკუთარი სახელები, ანთროპონიმიული მოდელი.
29. ტერიტორიული თემი საქართველოში.
30. ქართველთა საქორწინო წეს-ჩვეულებები და საოჯახი ყოფა.

ლიტერატურა:

1. რ. თოფჩიშვილი, ქ. ხუციშვილი, რ. გუჯეჯიანი. თეორიული ეთნოლოგია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2010.
2. რ. თოფჩიშვილი. ევროპის ეთნოლოგია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2009.
3. რ. თოფჩიშვილი. საქართველოს ეთნოლოგია, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2008.
4. რ. თოფჩიშვილი. კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, 2007.
5. საქართველოს ეთნოგრაფია. რ. თოფჩიშვილის საერთო რედაქციით, 2010.
6. ს. ჭანტურიშვილი. ეთნოლოგია, 1999.
7. რ. თოფჩიშვილი. ქართველთა ეთნიკური ისტორია და ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, თბ., 2002.
8. რ. თოფჩიშვილი. ქართველთა ეთნოგენეზისა და ეთნიკური ისტორიის პრობლემები, თბ., 2008.
9. რ. თოფჩიშვილი. ეთნოისტორიული ეტიუდები, წ. I, თბ., 2005.
10. მ. გეგეშიძე. ეთნოსი და ეთნიკური კულტურა. თბ., 1987.